

SUOPROTIS

Spalis. IKI 2018 METŲ, LAISVĖS IDĖJA

Lietuvos laisvės idėjos raida 1795-1918 m.

Vincentas LIULEVIČIUS

Ižanginės pastabos

Naujai iškilusių kaimyninių valstybių, Rusijos ir Prūsijos, susikaupusi jėga ir apetitai sužlugdė Lietuvos-Lenkijos valstybę — Respubliką (1795 m.).

Po įvairių pergrupavimų (Varšuvos kunigaikštystė, Lenkijos karalystė) visa Lietuva ir beveik visa Lenkija atiteko Rusijai. Lietuvos valstybė buvo atstatyta tik po 123 metų, Vasario 16 aktu. Per šį laiką, nebuvo užmirštas Lietuvos valstybės atkūrimo reikalas. S. Daukantas savo raštuose atvejų atvejais primena dienas, kada Lietuva buvo laisva, tuo pačiu mesdamas projekciją ir į ateities laikus. Tuo būdu lietuvių tautoj valstybinės laisvės idėja nebuvo mirusi, tačiau išgyveno tam tikrą evoliuciją, kurią čia ir ryžtamasi bent stambiais dygsniais atžymėti. Čia nesiryžtama atvaizduoti kovos už Lietuvos nepriklausomybę, bet tik sužymėti svarbesnius faktus, kurie padėtų atsekti Lietuvos laisvės idėjos raidą.

Lietuvos laisvės idėjos raidos kely jžiūrimi trys tarpsniai: unijinė laisvė, autonominė laisvė ir nepriklausomybės laisvė, tad ir šią apžvalgą karpau į tris dalis.

1. Unijinės Lietuvos laisvė

Iki padalijimų Lietuvos valstybės istorijoje pastebimi du veiksniai, vaidinę valstybiniame gyvenime pagrindinį vaidmenį. Pirmajame laikotarpy valstybę valdė, reprezentavo, net laikė ją savo nuosavybe — didieji kunigaikščiai.

Šiuo laikotarpiu, kunigaikščių paunksmėje, susiformavo ir, renkamujų valdovų metu, iškilo antras galingas veiksnys — didikai ir bajorai, kurių viešpatavimo metu ir įvyksta Lietuvos valstybės laidotuvės.

Jogaila Kriavos aktu (1385 m.) Lietuvą surišo su Lenkija. Tačiau nei Jogailos, nei vėlesniųjų valdovų galvų nekvaršino problema: kuris kraštas turėtų būti prijungtas prie kurio krašto (Lietuva prie Lenkijos, ar Lenkija prie Lietuvos). Jiems tik buvo svarbu, kad jie valdo dideles žemes. Tačiau Kriavos aktas ir kiti aktai sudarė sąlygas abiejų kraštų didikų bendravimui, kalbos ir iš dalies kultūros (kuri XV amž. niekuo nesiskyrė nuo vokiškosios) pasisavinimu.

Mūsų bajorija, studijavusi įvairiuose vakarų Europos universitetuose, nebuvo grynai lenkiškos kultūros, bet visokiais ryšiais suraizgyta ir sumazgyta su lenkais, vistik buvo aplenkėjusi. Tačiau valstybinę sąmonę išlaikė iki valstybės žlugimo. Jie rūpinosi savo valstybės reikalais dar jai egzistuojant ir sielojosi jos atstatymu, kai ji buvo kaimynų išsidalyta. Pirmą gerą progą bandymui atkurti valstybę pasitaikė (1812 m.) Napoleono žygio metu į Rusiją. Viltis buvo skaisčia saule švysterėjusi, kai Napoleonas leido sudaryti laikiną vyriausybę, leido formuoti Lietuvos kariuomenę (4 pėstininkų ir 5 raitelių pulkus) ir t.t. Nors iš tikrųjų tai nebuvo tikras valstybės atkūrimas, bet laikinosios vyriausybės sudarymas sukėlė bajorijoje entuziazmą. Ji pradėjo rūpintis atnaujinti unijos ryšius su Lenkija. Tuo metu susidariusi bajorijos konfederacija Varšuvoje norėjo atstatyti Respubliką

Teksto šaltinis:

http://www.aidai.eu/index.php?view=article&catid=216%3A196102&id=3012%3Ais&option=com_content&Itemid=249

SUOPROTIS

Spalis. IKI 2018 METŲ, LAISVĖS IDĖJA

ir kvietė visus į bendrą darbą. Į pakvietimą karštai atsiliepė Vilniaus universiteto studentija. Jos rūpesčiu įvyko (1812.7.14) Vilniaus katedroje iškilmingas pasižadėjimas atnaujinti uniją. Panašių iškilnių vyko ir kitose vietovėse. Napoleono žygiui nepavykus, su pralaimėjusio šalančiais ir mirštančiais kariais užgeso ir viltis atkurti Lietuvos valstybę.

Tą Europos liūtą — Napoleoną parbloškus ir uždarius šv. Elenos saloje, Vienos kongresas (1815 m) Varšuvos kunigaikštystę pavertė į Lenkijos karalystę. Mūsų bajorija vėl pradėjo dėti pastangas atgaivinti Lietuvos kunigaikštystę, surištą su Lenkijos karalyste. Pastangos tikslo nepasiekė, nes Rusijos carai Lietuvą laikė Rusijos valstybės provincija.

Kai devynioliktojo amž. trečiosios dešimties pabaigoje Europoje prasidėjo judėjimai (Graikija, Belgija, Prancūzija ir kt.), įvyko sukilimas ir Lenkijoje nusikratyti rusų valdžia. Tai aidu atsiliepė ir Lietuvoje (1831 m). Tuoju Lietuvos apėmė sukilėliai. Bajorija, skelbdama sukilimo aktus, neužmiršo taip pat skelbti ir pasižadėjimų sujungti Lietuvą su Lenkija.

Po 33 metų Lenkija vėl sukilo prieš pavergėjus — rusus. Lietuva pasekė ja, ir veikiai į sukilėlių rankas pateko visa Lietuva išskyrus didesnius miestus. Sukilimui vadovauti buvo suorganizuotas revoliucinis komitetas, pasivadinęs „Lietuvos provincijos valdymo skyriumi“. Taigi, ir šiame sukilime mūsų bajorijos mintys buvo tos pačios — unija su Lenkija. Priežastis: bendras priešas ir viltis gauti lenkų pagalbos.

2. Autonominės Lietuvos laisvė

Valstiečiai, palikti prie žemės darbų ir didelių figūrų šešėliuose ilgai tūnoję, jau 1831m. sukilime įstengė pareikšti savo valią. Jie pirmiau sukilo nei bajorija ir norėjo baudžios panaikinimo. Ir tik pastebėję, kad jų pastangos nesiderina su bajorų tikslais, pradėjo iš sukilimo bėgti. 1863 m. sukilimo metu į valstiečius buvo kreiptasi ir lietuvišku atsisaukimu, tačiau šie, nusivylę baudžios naikinimo delsimu, laikėsi atsargiai, bet vistiek sukilime dalyvavo daug daugiau, nei Lenkijos valstiečių. Šiame sukilime Lietuva, bajorų atstovaujama, paskutinį sykį bendradarbiavo su Lenkija. Su šiuo sukilimu mūsų bajorija, kaip luomas, baigė savo valstybinį darbą. Jų pareigas perėmė valstiečiai ir išėjo į kovą ne tik prieš Rusiją, bet ir prieš Lenkiją.

Devynioliktajame amžiuje, įvairių akstinių veikiami, kilo Lietuvos valstiečiai atstovauti tautai ir atkurti savo valstybei — tikrajai Lietuvai, Lituania propria. Jų neviliojo unijinė Lietuva, nes ši idėja priminė baudžios su visomis jos palydovėmis. Tad jie tenorėjo etnografinės Lietuvos. Dalis bajorų įsijungė į šį naują istorijos vyksmą, bet dalis liko už tos veiklos ribų ir dar labiau suartėjo su Lenkija.

Valstiečių ir susipratusių bajorų pastangų rezultatas — Vasario 16 aktas. Tačiau suklystų, jei kas darytų prielaidą, kad jie iš karto susidarė nepriklausomos Lietuvos idėją. Jų pirmoji Lietuvos laisvės idėja buvo sutapatinta su autonomijos sąvoka.

1905 m. revoliucija Rusijoje išskėlė jos valdžioje esančioms tautoms autonomijos reikalavimą. Ši dvasia viešpatavo ir Didžiąjame Vilniaus Seime (1905.XII. 4-5), į kurį susirinko nelauktai didelis atstovų skaičius — apie 2000. Čia jie visais balsais nutarė „Reikalauti Lietuvai autonomijos su seimu Vilniuje“. Dėl autonomijos visi sutiko, tik skyrėsi dėl jos išgavimo metodų. Vieni reikalavo revoliucijos, o kiti — „nekruvinos kovos“. Minėtas seimas — tai pirmasis valstiečių pasirodymas politikos scenoje.

Vilniaus seimui šaukti organizatorių susirinkimas (1905.XI.4) nutarė surašyti grafui Wittei memorandumą. Dr. J. Basanavičius, Donatas Malinauskas, kun. Ambraziejus ir M. Dovainas-Silvestravičius pasirašė po memorandumu, kaip įvairių Lietuvos kraštų piliečių įgaliojimą, ir įteikė

SUOPROTIS

Spalis. IKI 2018 METŲ, LAISVĖS IDĖJA

ministeriui pirmininkui Wittei. Iš viso to memorandumo svarbiausioji vieta yra tai, kur sakoma, kad „lietuviai reikalauja savo tėvynei plačios autonomijos“.

Pats 1905 m. revoliucinis sąjūdis, be to, memorandumas ir seimo nutarimai, patekę į rusų ir lietuvių spaudą, kėlė tautoje laisvės viltis ir būrė į bendrą darbą. Jungtinėse Amerikos Valstybėse gyvenęs kun. J. Žilinskas gavęs kvietimą į Vilniaus seimą, pradėjo tartis su veikėjais dėl lietuvių seimo šiame krašte sukvietimo. Tų pasitarimų išdava — pirmasis Amerikos lietuvių politinis seimas, įvykęs 1906.11.22 Philadelphijoje. Dalyvavo 169 delegatai. Seimo priimtoje rezoliucijoje reikalaujama, kad Lietuvai būtų suteikta autonomija su seimu Vilniuje. Buvo sudarytas komitetas aukoms rinkti. Surinktos aukos buvo skiriamos revoliucijai remti Lietuvoje.

Kaip žinome, Lietuvai gauti autonomijos nepavyko, bet šis reikalavimas liko politinių grupių siekimu net keliolika metų. Lietuvių krikščionių demokratų susivienijimo programos projekte sakoma, kad „darbavimos tikslas yra Lietuvos autonomija etnografiškose ribose, t.y. apimanti visą Kauno guberniją ir lietuviškai kalbančias Suvalkų, Kuršo, Garteno ir Vilniaus gubernijų su miestu Vilniūm, kaip visokeriopu to krašto centru“.

Net spaudoje diskutavo autonomijos sampratą. 1908 m. Vilniaus kalendoriuje įdėtas Pauliukonio straipsnis „Autonomija“. A. Voldamaro straipsnis „Mintys apie Lietuvos autonomiją“ pasirodė „Draugijoje“.

Ir taip begalvojant apie autonomiją, atūžė 1914 m. pasaulinis karas, kuris su savo baisybėmis nešė ir Lietuvos laisvės viltis.

Vos paskelbus Rusijoj mobilizaciją, buvo sušaukta Duma karo sesijai. Frakcijos buvo susitarusios leisti kalbėti tik jų atstovams, bet vėliau buvo pasiūlyta ir tautinių grupių atstovams Dumoje išsitariti. M. Yčas, Keinys ir kun. Laukaitis (Januškevičiaus nebuvo), susimetę į biblioteką, sutarė per pusvalandį kalbos tekstą ir pavedė kalbėti M. Yčui. Jis iš tribūnos pasakėjo kalboje, tarp kitko, pageidavo, „kad šio karo rezultate lietuvių tauta susilauktų jos dalių — Mažosios ir Didžiosios Lietuvos — susijungimo Rusijos Imperijos ribose“. Visai suprantama, jis daugiau nieko ir negalėjo pasakyti, tik ką prasidėjus karui.

Iki pirmo pasaulinio karo Jungtinių Amerikos Valstybių lietuviai jau pusėtinai buvo politiškai, tautiškai ir kultūriškai susipratę visuomenė. Jie turėjo jau 115 parapijų, daugiau kaip tūkstantį susišelpimo draugijų, du susivienijimu su daugybe kuopų, daugybę švietimo ir kitokių klubų bei organizacijų. Pirmam pasauliniam karui suliepsnojus, JAV lietuviai pasiryžo sušaukti specialų seimą aptarti susidariusiai padėčiai ir Lietuvos svarbiesiems reikalams.

Buvo sudarytas katalikų ir tautininkų bendras rengimo komitetas. Bet kilo ginčas dėl vietos. Ginčo rezultatas — du seimai: katalikų — Čikagoje, o tautininkų ir socialistų — Brooklyne. Iš pastarojo pasidarė vėl du.

Katalikų seimas įvyko 1914.IX. 21-22 Čikagoje, — Amerikos lietuvių politiškas seimas. Į šį seimą suvažiavo katalikai ir dalis tautininkų. Tarp nutarimų pažymėtini:

„Reikalauti Lietuvai kuo plačiausios politiškosios autonomijos, remiantis plačiai suprastu etnografijos principu — ne vien kalbos žvilgsniu, bet taip pat būdo, tradicijų ir papročių, imant ne tik Didžiąją Lietuvą, bet ir Mažąją Prūsų Lietuvą.“

Be to, „nutarė steigti Tautos Fondą sušelpimui lietuvių nukentėjusių nuo karo ir Lietuvos autonomijos išgavimui.“ Taip pat nutarė sudaryti Amerikos Lietuvių Tautos Tarybą (kurią sudarė 1915.2.10). Jos tikslas — išgauti Lietuvai politinę laisvę ir palaikyti artimiausius santykius su panašia tautos įstaiga Lietuvoje (visvien, ar ji būtų vieša, ar slapta).

Spalis. IKI 2018 METŲ, LAISVĖS IDĖJA

Po savaitės (1914.X.1-3) socialistai ir tautininkai suorganizavo Brooklyne antrą visuotinį Amerikos lietuvių seimą. Dalyvavo 270 delegatų. Socialistai šio seimo svarbiausiuoju tikslu laikė šelpimą nuo karo nukentėjusių Lietuvoje, o politinių Lietuvos siekimų svarstymą daugumas socialistų atmetė, teisindamiesi, kad negalima svarstyti reikalavimų, nežinant, ko reikalaus pati Lietuva. Tad socialistai ir įkūrė Lietuvos Šelpimo Fondą.

Tautininkai, turėdami mažumą Brooklyno seime, neįstengė praveisti savo nusistatymo, tad nepatenkinti buvusiu seimu 63 atstovai susispietė Draugelio svetainėje į poseiminę konferenciją. Čia jie nutarė reikalauti Lietuvai autonomijos ir tam reikalui (politinei veiklai) įsteigė Autonomijos (nuo 1917 m. pavadintą Neprigulmybės) Fondą, o šalpai — Lietuvos Gelbėjimo Fondą.

Žvilgterkime, kas tuo pačiu metu buvo daroma Lietuvoje. Rusijai karo pradžia vyko sėkmingai. Rusų kariuomenės vadas didysis kunigaikštis Nikolai Nikolajevičius išleido į lenkų tautą atsišaukimą apie suvienytą Lenkiją, pareikšdamas, kad dabar išsipildys jų senelių ir tėvų svajonės.

Vilniuje buvo įkurtas Lietuvių Politikos Centras, kuriame dalyvavo visų srovių žmonės, išskyrus socialdemokratų. Centras sujudo rūpintis gauti irgi panašų atsišaukimą. Surašė deklaraciją ir pasiuntė į Petrapilį. Joje tepasakyta ši svarbesnė mintis: „Mes tikime, kad mūsų užrubežio broliai bus išlaisvinti iš po germanų jungo ir grąžinti mums...“ Nors ta deklaracija buvo parašyta labai palankiai rusams („istorinė Rusijos misija — būti tautų išlaisvintoja“), tačiau nebuvo išklaudyta. Tada Vilniaus Lietuvių Politikos Centras 1914 m. spalio mėn. rusų ir lietuvių spaudoje pranešė, kad Lietuva yra istorinis, kultūrinis ir ekonominis vienetas, kad ji kovos prieš uniją su Lenkija ir kad kovos už M. Lietuvos ir Suvalkų gubernijos prijungimą prie Lietuvos.

Tas pats centras nutarė susisiekti su Jungtinėse Amerikos Valstybėse lietuvių organizacijomis. Ir 1914 m. spalio mėn. pradžioje suredaguotas laiškas slapta išgabentas į Švediją, multiplikuotas ir nusiųstas žymesniesiems veikėjams. Laiške ragino:

„...visiems lietuviams susiburti, reikia visoms srovėms susijungti ir petys į petį eiti prie vieno tikslo — Lietuvos laisvės, paliekant konkrečios laisvės formos apsisprendimą momentui, ligi išgausim realią teisę patys savo gyvenimą tvarkytis.“

Iš laiško turinio sužinome, kad centras dar neturėjo aiškaus nusistatymo dėl Lietuvos ateities, nes tarp kitko sakoma:

Apie autorių:

Vincetas LIULEVIČIUS (1902-1989) – istorikas, pedagogas, dalyvavęs ateitininkų, skautų, pavasarininkų veikloje. Gyvendamas Lietuvoje dirbo istorijos ir gimnastikos mokytoju. Karo metais pasitraukė į Vokietiją, iš ten – į JAV. Vokietijoje pradėjo rinkti Lietuvos istoriją, dirbo lietuvių mokykloje, organizavo konferencijas mokytojams. Dėstė aukštesnioje lituanistikos mokykloje, aukšt. lituanistikos kursuose, iš kurių išaugo Pedagoginis lituanistikos institutas. Dėstydamas šiose mokyklose rinko medžiagą. Taip buvo paruošta 1967 m. Lietuvos istorija (rankraščio teisėmis), ir kiti reikalingi mokykloms vadovėliai. Vincas Liulevičius įkūrė Pasaulio lietuvių archyvą ir nuo 1951 m. buvo jo direktorius. 1957 m. jo pastangomis buvo įkurta Lietuvių istorijos draugija, kuriai iš pradžių jis pirmininkavo. Ši draugija nuo 1959 m. Čikagoje leido neperiodinį žurnalą Tautos praeitis, kuriame išspausdinta vertingos istorinės medžiagos. Jis buvo įsijungęs į Lietuvių katalikų mokslo akademijos narius ir Lituanistikos institutą, bendradarbiavo Lietuvių enciklopedijoje.

Daugiau apie autorių:

<http://www.anykstenai.lt/asmenys/asm.php?id=383>

Spalis. IKI 2018 METŲ, LAISVĖS IDĖJA

„Centras nutarė: ...sušaukti Londone lietuvių konferenciją, kuri nustatytų geidžiamąjį ir, to laiko apyستovų atsižiūrint, skelbtinąjį Lietuvos tipą, — savarankumas, nepriklausomybė — neutralumas (su karo imunitetu) po protektoratu, federacija, plačiąją autonomija, kultūros autonomija, — kurį ir išskelti oficialiai.“

Tačiau ir per to laiško miglotumą amerikiečiai lietuviai galėjo suprasti, kad laiško autoriai (LPC) tikisi iš karo iškilsiančios laisvos Lietuvos. Kaip iš aukščiau primintų LAV lietuvių seimų (katalikų ir tautininkų) nutarimų pastebėjome, to krašto lietuviai buvo už autonomiją. Jiems jau aiškus politinis siekimas. J. Gabrys (kuris tuo metu buvo Amerikoje) parašė knygėlę apie autonomiją. A. Rimka (kuris taip pat buvo Amerikoje) daugiau kaip pusę savo knygos (Lietuvių tautos klausimai Europos karės metu, New York, 1915 m.) skiria autonomijai svarstyti. Truputį vėliau (1917 m.) pasirodė dr. J. Šliupo knygėlė „Lietuvos Laisvė“, išleista Brooklyne, kurioje taip pat šnekama apie autonomiją.

Kai 1915 m. rugpjūčio mėn. vokiečiai okupavo Lietuvą, ir bet kokiai veiklai sąlygos ten pablogėjo. Smarkiai sujudo užsienio lietuviai.

Šveicarijoj lietuvių politinis veikimas prasidėjo kaip tik tais pačiais metais, kai Lietuvą okupavo vokiečiai, nors ten tebuvo tik keletas asmenų. Rugpjūčio mėn. šio krašto lietuviai su latviais sušaukė bendrą konferenciją Berne, kur reikalavo sau plačios kultūrinės ir politinės autonomijos.

Vilniaus Lietuvių Politikos Centro laiške Amerikos lietuviams buvo keliama mintis sušaukti konferenciją Londone. J. Gabrys įrodė Londono netinkamumą konferencijai, todėl konferencija įvyko Stockholme 1915.X. 8-11. Joje dalyvavo J. Gabrys, neseniai grįžęs iš JAV, ir St. Šilingas bei M. Yčas, atvykę iš Rusijos. Posėdžiavo trejetą dienų ir priėmė labai ilgą rezoliuciją, kurioje nieko konkretaus nepasako dėl Lietuvos laisvės.

1917.1. 19-21 įvyko Maskvoje slapta didelė lietuvių konferencija, kurioje dalyvavo ir lietuviai Rusijos Dūmos atstovai. Ten nutarta sudaryti politinį lietuvių organą, kad Dūmos atstovai viešai iš tribūnos reikalautų Lietuvai plačios autonomijos ir laisvės lietuviams bei organizuoti lietuvius kovoti už laisvę.

Tų pačių metų vasario mėn. 24 d. įvyko Petrapily slapta lietuvių konferencija, kurioje dalyvavo visų lietuvių partijų atstovai. Jie nutarė sudaryti Lietuvių Tautos Tarybą iš partijų atstovų ir lietuvių Dūmos atstovų ir priėmė rezoliuciją, kurioje pasisakyta už Lietuvos autonomiją federaciniais ryšiais su Rusija. Kai revoliucinė dvasia Rusijoje buvo jau aliarminėje padėtyje, lietuvių partijų ir lietuviai Dūmos atstovai 1917.III.6 priėmė rezoliuciją, kurioje pripažįsta, kad nepriklausomos Lietuvos idėja visuomet buvo visų lietuvių vedamu principu, bet dėl esamų politinių sąlygų negali būti Rusijoje proklamauta, todėl sako:

„Mes įsitikinę reikalingumu, kad mūsų Rusijos Dūmos atstovai proklamuočiau ten, kad lietuvių tauta, neatsižvelgiant į klasių skirtumus, reikalauja teisės spręsti patys savo politinį likimą.“

Po savaitės (1917.III.13) lietuvių partijų atstovai ir Rusų Dūmos lietuviai atstovai, susirinkę Petrapily, įkūrė Lietuvių Tautos Tarybą ir priėmė rezoliuciją, kurią pasiuntė laikinosios Rusijos vyriausybės galvai — kunigaikščiui Lvovui ir darbininkų bei kareivių atstovų tarybos prezidiumui. Toje rezoliucijoje pažymėjo, kad „Lietuva yra etnografinis, kultūrinis, ekonominis ir politinis vienetas“. Ir pabaigoje pridėjo, kad „Lietuvos vidaus valdymą ir santykius su kaimyninėmis tautomis nustatys tik Steigiamasis Lietuvos Seimas, demokratiškai išrinktas su laisvės garantija krašte“. Su šia deklaracija taip pat pranešė, kad Rusijoje esančių lietuvių yra sudarytas iš 12 asmenų Laikinas Lietuvos valdymo komitetas, ir prašė perduoti šio komiteto žinion Lietuvai priklausančias įstaigas, dabar esančias Rusijoje. Iš darbininkų ir kareivių atstovų tarybos prezidiumo gavo pritarimą, kad laisva lietuvių tauta pati spręstų savo politinį likimą. O Lvovas sveikino lietuvių iniciatyvą ir prašė pasiūlyti kandidatus numatytiems perimti įstaigoms (gubernatorius ir kt.). Lietuvių nuotaika labai pakilo.

Spalis. IKI 2018 METŲ, LAISVĖS IDĖJA

Po trijų mėnesių (1917.VI. 7-11) įvyko pirmasis lietuvių karių, esančių Rusijos armijoje, atstovų suvažiavimas Petrapily. Dalyvavo 78 delegatai, atstovaudami 16,000 lietuvių karių. Suvažiavimas įkūrė Lietuvių Karininkų (karių) Sąjungą, kuri kovotų už „laisvą Lietuvos demokratinę respubliką“ ir išrinko 16 asmenų centro komitetą su pirmininku J.M. Laurinaičiu. Suvažiavimas priėmė rezoliuciją, kurioje buvo užakcentuota, kad „Lietuvoj turi būti demokratiška tvarka“ ir kad „tik Steigiamasis Lietuvos Susirinkimas gali spręsti Lietuvos valdymo formą lygiai ir santykius su kaimyninėmis tautomis bei valstybėmis“. Suvažiavimas praneša Lietuvių Tautai, kad lietuviai kariai, kaip tikri Lietuvos Tėvynės sūnūs, yra pasiryžę visuomet visur ir visokiom aplinkybėm esant, visa savo pajėga remti Lietuvių Tautos iš seno statomus laisvės reikalavimus ir ginti Lietuvos Tėvynės Laisvę.

Nors priimtoji rezoliucija gražiai skamba, bet sukliudymas pravesti nutarimą dėl batalijonų steigimo, atstovų atvykimas į politinį seimą su raudona vėliava, revoliucinis prezidiumo nuvertimas, giedojimas marseljetės neparodė Lietuvos nepriklausomybės idėjos.

Nepriklausomos Lietuvos laisvė

1916 metų pradžioje Šveicarijos lietuviai, matydami palankią karo eigą, nusistatė reikalauti Lietuvai visiškos nepriklausomybės. Tam reikalui apsvarstyti buvo sušaukta 1916.III. 1-5 Berne lietuvių konferencija, kurioje dalyvavo 7 asmenys (gyveną Šveicarijoje) ir „nutarė reikalauti taikos konferencijoje visiškos Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės sugrąžinimo“. Tad šio krašto lietuviai ir bus, turbūt, pirmieji iškėlę visiškos nepriklausomybės reikalavimą. Šios konferencijos nutarimai, paskelbti užsienio spaudoje, atkreipė Europos visuomenės dėmesį į lietuvių klausimą. Ypač šia konferencija susidomėjo rusų atstovybė Berne. Ji labai norėjo sužinoti tos konferencijos dalyvius.

1916.IV. 25-30 įvyko kita lietuvių konferencija Šveicarijoje, kuri atsargumo sumetimais pavadinta Hagos konferencija. Joje buvo apsvarstyti Lietuvos santykiai su Rusija, išskaičiuotos Lietuvai padarytos skriaudos ir pažymėta, kad :dėl šių priežasčių Lietuva negali kęsti rusų jungo ir nesutiks už jokią kainą jam vėl pasiduoti. Bet ji mato reikalo pabrėžti, jog ji nieku būdu nenori pakeisti vieno jungo kitu. Lietuva reikalauja grąžinti jai visišką nepriklausomybę“.

Šios konferencijos rezoliucijos labai suezino rusus. Po mėnesio (1916.V. 30-VI. 4) įvyko pirmoji Lozanos konferencija, kurioje dalyvavo 10 asmenų: vietiniai, St. Šalkauskis (kaip Rusijos Lietuvių Centro Komiteto įgaliotinis), M. Yčas (pravažiudamas į Romą) ir dr. J.J. Bielskis bei Karuža (JAV lietuvių atstovai). Joje aptarta labai daug klausimų. Šioje konferencijoje atsižvelgta į M. Yčo padėtį, kuris buvo Rusijos Dumos atstovas ir Lietuvių Centro Komiteto pirmininkas.

Dar po mėnesio (1916.VI. 27-29) Lozanoje įvyko pavergtų tautų konferencija. Jos iniciatorius ir rengėjas buvo J. Gabrys. Dalyvavo 28 tautų atstovai. Iš Lietuvos dalyvavo: A. Smetona (Surgautas), St. Kairys ir J. Šaulys. Lietuvai atstovavo ir JAV lietuviai: kun. V. Bartuška ir J.J. Bielskis. Lietuviai šioje konferencijoje pasisakė už pilną nepriklausomybę. Tą deklaraciją perskaitė kun. V. Bartuška.

Pirmoj Lozanos konferencijoje nedalyvavo Lietuvos atstovai, tad, jiems čia esant, įvyko vėl Lozanos (antroji Lozanos) konferencija po pavergtųjų tautų konferencijos (1916.VI.30-VII.4). Dalyviai — tie patys, kaip ir pirmoje Lozanos konferencijoje, tik, išvykus M. Yčui, atkeliavo kun. V. Bartuška. Buvo ir atstovai iš Lietuvos. Šioje konferencijoje priimti Lozanos pirmos konferencijos nutarimai, bet dabar atsižvelgta į Lietuvos atstovus ir išleista šių nutarimų dalis, kur kalbama apie vokiečių žiaurumus. Esminis nutarimas: „siekti politinės nepriklausomybės atgavimo“ M. Yčo nuomone, šį nutarimą Lietuvos atstovai galėjo drąsiai daryti, nes tai nukreipta prieš Rusiją, o dr. J. Šaulio tvirtinimu Vokiečiai buvo nepatenkinti.

1916 m. JAV lietuvių tarpe pradėjo jau kilti nepriklausomybės idėja. Tais metais Tautos Fondo įstatuose pažymėta, kad rankamos aukos „Lietuvai išgauti politišką neprigulmybę.“ Ir kitų metų

SUOPROTIS

Spalis. IKI 2018 METŲ, LAISVĖS IDĖJA

pradžioje (1917.1.10-11) sušauktame Pittsburge 33 žymesnių katalikų suvažiavime priimta Lietuvos nepriklausomybės („visiškos Lietuvos nepriegulmybės“) — deklaracija, kurioj buvo pasakyta:

„...mes įgaliojami lietuvių tautos atstovai, reikalaujam; iš reprezentantų tų valstybių, kuries po kares tarsis apie taiką:

1. Kad visa etnografiškoji Lietuva būtų suvienyta į vieną politišką kūną ir
2. Kad suvienytai Lietuvai būtų suteikta visiška politiška nepriklausomybė“

Septynių didžiųjų organizacijų vardu kun. J. Žilius ir dr. J.J. Bielskis šią rezoliuciją įteikė JAV prezidentui ir Europos valstybių ambasadoriams. Tai pirmoji Amerikoj viešai ir plačiai paskleista nepriklausomybės idėja.

Po kelių dienų (1917.1.15) New Yorke įvyko devynių didžiųjų tautinių organizacijų suvažiavimas, kuriame dalyvavo 30 atstovų. Jie priėmė Lietuvos nepriklausomybės rezoliuciją ir ją įteikė JAV valdžiai bei paskelbė stambiuose Amerikos laikraščiuose. Po penkių mėnesių (1917.VI.27) tautinės srovės veikėjai sudarė Amerikos Lietuvių Tautinę Tarybą.

1917.VI. 9-16 įvyko Rusijos Lietuvių Seimas Petrapily. Susirinko 336 atstovai, išrinkti Lietuvių Tautos Tarybos nustatytu būdu. Kai prasidėjo kalbos apie Lietuvos ateitį, tuoj išryškėjo dvi skirtingos nuomonės. Visas dešinysis sparnas įrodinėjo reikalą paskelbti Lietuvos nepriklausomybę. Socialistinis sparnas siūlė apsisprendimo teisės reikalavimą. Po ilgų ginčų buvo duota balsuoti Tautos Pažangos Partijos rezoliucija, kurioje reikalaujama nepriklausomos demokratinės Lietuvos respublikos. 140 seimo dalyvių pasisakė už šią rezoliuciją, o 128 — prieš ir 4 susilaikė. Balsavimo rezultatas —reikalauti Lietuvai nepriklausomos demokratinės respublikos. Po balsavimo visas kairysis sparnas išėjo iš salės. Dalies lietuvių atskilimas kai kurių dalyvių buvo labai labai giliai išgyventas (pvz. Vaižgantas). Iš kitos pusės, priimtoji rezoliucija kėlė didelį džiaugsmą.

Po Petrapilio seimo už trijų mėnesių (1917. IX.21-29) įvyko Kijeve autonominių tautų kongresas, kurio tikslas buvo įtikinti buvusias Rusijos imperijos tautas, kad jos tenkintųsi autonomija — federacija, neatsiskirtų nuo Rusijos. Jame dalyvavo ir lietuvių organizacijų atstovai. Laikinosios Rusijos vyriausybės atstovas tikino dalyvius, kad revoliucija Rusijos tautoms sudarė palankias sąlygas niekeno nevaržomoms tvarkytis. Ir daugumas čia dalyvavusiųjų tautų (latviai, estai, gudai ir kt.) tenkinosi šia propozicija. Tik devyni lietuvių atstovai (neminint dešimtojo — Kronštado maksimalistų atstovo) primygtinai reikalavo Rusijos tautas pripažinti Lietuvos suvereninės valstybės teises. Iš pradžių daugelį dalyvių stebino šis didelis lietuvių noras nepriklausomybės, bet vėliau visi sutiko ir visais balsais priėmė rezoliuciją:

„Atkreipti Laikinosios Valdžios dėmesį į būtiną reikalą išleisti tam tikrą aktą, kuriame būtų pripažįstama Lietuvai teisė susidaryti suvereninę Lietuvos valstybę iš Rusijos ir Prūsų Lietuvos žemių ir iš Suvalkų gub. lietuviškosios dalies, prisilaikant apsisprendimo principo“.

Taigi: Lietuvai išimtis tarp Rusijos autonominių kraštų — nepriklausomybės teisė.

Kai visos Rusijos suvažiavime Maskvoje savo kalboje Kerenskis pagrasė Suomijai, kuri buvo pasiskelbusi nepriklausomybę ir visišką atsiskyrimą nuo Rusijos, patrankų pagalba susigrąžinti, daugeliui paaiškėjo ir tuometinės Rusijos siekimai. Lietuviai paruošė griežtą atsakymą, deklaruodami visišką atsiskyrimą nuo Rusijos. Tą deklaraciją paskelbė Dumos atstovas M. Januškevičius, Kerensko partijos vicelyderis.

Iš vokiečių okupacinės valdžios Vilniaus lietuviams pavyko gauti leidimą sušaukti konferenciją. Prie greitesnio leidimo prisidėjo ir Šveicarijos lietuviai. Konferencija įvyko 1917.IX. 18-22 Vilniuje.

Spalis. IKI 2018 METŲ, LAISVĖS IDĖJA

Įsiregistravo 214 dalyvių, kurių tarpe buvo trys net iš Šveicarijos (von Oldenburg, Pietaris ir Giedraitis, K. Olšauskis, Purickis ir A. Steponaitis).

Konferencijos dalyviai svyravo dėl kokių nors nutarimų priėmimo ir dėl tarybos rinkimo. Kai kurie atstovai siūlė pareikšti protestą prieš vokiečių okupaciją ir išsiskirstyti. Šveicarijos lietuviai daug prisidėjo prie nuotaikos išlyginimo ir tarybos išrinkimo. Karščiausias diskusijas sukėlus, bet visais balsais priimta buvo ši rezoliucija:

„Lietuvių konferencija, remdama Lietuvos reikalais ir vadovaudama visuotiniu Lietuvių siekimu, — nutarė:

I. Liuosam Lietuvos plėtojimui reikalinga yra sudaryti iš jos nepriklausoma, demokratiškai sutvarkyta valstybė etnografinėmis ribomis su būtinai reikalingomis ekonominiam gyvenimui korektyvomis“.

Kadangi vokiečiai leido šią konferenciją tik su sąlyga, kad Lietuva prisijungs prie Vokietijos, tad antroje rezoliucijos dalyje yra labai atsargus kompromisas tam reikalavimui „...pripažįsta galimu sueiti būsimajai Lietuvos valstybei, nepakenkiant jos savitam plėtojimos, j tam tikrus dar nustatysimus santykius su Vokietija“.

JAV lietuviai rėmė Lietuvos nepriklausomybės idėją ir jau dėjo konkrečias pastangas. A.L.R.K. Federacijos VII kongrese, įvykusiame 1917.IX. 25-27, pirmojoje sesijoje nutarta pasveikinti telegramomis šv. Tėvą ir prezidentą Wilsoną, atkreipiant vieno ir kito dėmesį į Lietuvos nepriklausomybės reikalą. Šv. Tėvui pažymėjo visuotinį katalikiškos Lietuvos troškimą gauti po karo Lietuvai nepriklausomybę ir taip pat laukimą, kad šv. Tėvas užtartų tuo reikalu. Panašiai parašė ir prez. Wilsonui. Po Vilniaus konferencijos tuoj pat įvyko antroji lietuvių konferencija Stockholme, kurioje dalyvavo Didž. Lietuvos, Rusijos, JAV, Šveicarijos, Danijos ir Švedijos atstovai. Priėmė rezoliuciją dėl Lietuvos laisvės lygiai tokią, kaip ir Vilniuje. Po to priėmė rezoliuciją, kurioje pripažino išrinktąją Tarybą vyriausiuoju Lietuvių tautos organu kraštui ir valstybei atstatyti. Ši konferencija buvo skirta Tarybos padėčiai sustiprinti. Ir dar po dviejų savaičių (1917.XI. 2-10) įvyko antroji Berno konferencija, didžiąja dalimi ėjusi Lozanoje. Joje dalyvavo 11 atstovų: 5.Liet. Tarybos, 5 vyriausios Tarybos Šveicarijoje ir iš Lietuvos svečias—Maironis. Buvo priimta daug nutarimų, paremiančių Lietuvos Tarybą. Ją pripažino :tikra Lietuvos atstove, vyriausia lietuvių tautos vadove ir nepriklausomos Lietuvos valdžios branduoliu.“ Tuo buvo iškeltas jos prestižas ir pareikštas didelis ja pasitikėjimas. Taip pat parodyta vokiečiam, kuriuo keliu eis Lietuvos Taryba. Vokiečių pareigūnai žinojo Šveicarijos lietuvius esant kietu riešutu.

Petrapilio seimui skilus, vyriausias lietuvių politinis organas nebuvo išrinktas. Visuomenė nerimo. Per spaudą ir susirinkimuose reikalavo sudaryti bendrą lietuvių centrą. Lietuvių karių Sąjungos Centro Komitetui tarpininkaujant, reikalas pajudėjo teigiama kryptimi. Susirinkę (1917.XI.29.XII.2) įvairių partijų atstovai ir lietuvių karių Sąjungos trys atstovai sudarė Augščiausiąją visos Rusijos Lietuvių Tautos Tarybą, be socialdemokratų. Tik ką sudarytoji Taryba priėmė rezoliuciją, kurioje reikalavo iš visų tautų teisės lietuviams įkurti suvereninę lietuvių valstybę... Nepriklausomą Lietuvą.

Pagaliau 1918.II.16 Lietuvos Taryba paskelbė Lietuvos nepriklausomybę. „Lietuvos Aidą“, kuris spausdino nepriklausomybės aktą, vokiečiai konfiskavo dar neatspausdintą. Už tai Šveicarijoje užsienio atstovybėms aktas buvo išdalytas jau vasario 12 d. Arba kitas faktas. JAV katalikai ir tautininkai, visai nežinodami apie Lietuvoje paskelbtą aktą, 1918.III.13-14 sušaukė New Yorke Amerikos Lietuvių visuotinį seimą. Dalyvavo daugiau kaip 1200 delegatų, atstovaudami daugiau 1000 organizacijų ir kolonijų. Lietuvos laisvės reikalu priėmė šitokį nutarimą:

„Amerikos Lietuvių Visuotinas Seimas, apsvaustęs Lietuvos politinį padėjimą, nutarė:

SUOPROTIS

Spalis. IKI 2018 METŲ, LAISVĖS IDĖJA

Kreiptis į Amerikos Suvienytų Valstybių prezidentą ir į visas talkininkaujančias bei neutralias valstybes ir reikalauti pripažinti:

I. Kad Lietuvos plėtojimuisi reikalinga sudaryti nepriklausomą demokratiškai sutvarkytą valstybę etnografinėmis ribomis su būtinai reikalingomis ekonominiam gyvenimui korektyvomis.

II. Kad Lietuvos Nepri gulmybę užtikrintų taikos kongresas, kuriame turi dalyvauti ir Lietuvos atstovai.

III. Visus šiuos nutarimus tinkamai perduoti mažųjų ir pavergtųjų tautų užtarėjui augštai gerbiamajam mūsų Prezidentui Woodrow Wilsonui ir visoms talkininkaujančioms bei neutralioms pasaulio šalims.“

Šią rezoliuciją priėmus, delegatų minia sustojo ir galingai sugiedojo du sykiu Lietuvos himną. Giedojimo metu lietuvis kareivis V. Vaškevičius ir lietuvis jūrininkas V. Zapkus plevėsavo didelėmis Amerikos ir Lietuvos vėliavomis. Visų širdys prisipildė dideliu džiaugsmu. Ilgai šaukė: „Valio Nepri gulminga, Laisva Lietuva!“

Lietuvos nepriklausomybei („nepri gulmybei“) išgauti šis seimas nutarė, kad katalikų ir tautininkų tarybos veiktų per abiejų išrinktą Vykdomąjį („Pildomąjį“) Komitetą. Nuo čia ir prasideda bendra Amerikos lietuvių politinė ir patvariausia veikla Lietuvos labui.

Malonu konstatuoti faktą, kad į viso pasaulio lietuvių pastangų sukūrį atkurti nepriklausomą Lietuvą pirmam pasauliniam karui pasibaigus įsijungė ir Mažosios Lietuvos lietuviai. Jų sudarytoji Tautinė Taryba 1918.XI.30 viešu aktu deklaravo savo tvirtą valią, kad M. Lietuva būtų prijungta prie nepriklausomos Lietuvos. Ir savo reikalavimus įteikė alijantams.

Vasario 16 aktas, gausiai aplaistytas savanorių krauju, 1920.V.15 Steigiamojo Seimo pirmuoju savo nutarimu buvo patvirtintas:

„Lietuvos Steigiamasis Seimas, reikšdamas Lietuvos žmonių valią, proklamuoja esant atstatyta Nepriklausomą Lietuvos Valstybę, kaipo demokratinę respubliką, etnografinėm sienom ir laisvą nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitom valstybėm.“

Su įvykusiū faktu reikėjo skaitytis ir kitomis valstybėms. 1921.IX.22 Lietuvą priėmė į Tautų Sąjungą. 1922 m. pripažino de jure JAV, Didž. Britanija, Prancūzija, Italija ir Japonija. Ir taip Nepriklausoma Lietuva pasidarė pilnateisiu valstybių šeimos nariu.

Užbaigos santrauka

Iš aukščiau išdėstytų faktų matome, kad po 1795 m. padalijimo Lietuvos laisvės idėja visą laiką buvo gyva, tik ji išgyveno tris etapus. Pirmasis — unijinės, istorinės Lietuvos. Antrasis autonominės, etnografinės ribose, federacijoje su Rusijos valdžioj esančiomis tautomis. Trečiasis — nepriklausomos Lietuvos, etnografinės sienose.

Pirmieji nepriklausomybės šūkį iškėlė Šveicarijos lietuviai. Juos pasekė JAV, Rusijos ir Lietuvos lietuviai.

Šioje apžvalgoje imti faktai, kurie išreiškia daugumos nusistatymą. Visai nekreipta dėmesio į mažąją pusę, ar tai siekusių unijos su Lenkija, ar tai federacijos su Rusija, ar pan.

SUOPROTIS

Spalis. IKI 2018 METŲ, LAISVĖS IDĖJA

Klausimai aptarimui:

1. Suskirstykite tekstus į prasmines dalis ir išskirkite kiekvieno teksto temą ir pagrindinę mintį.
2. Kaip kito Lietuvos laisvės idėja iki 1918 m.? Kokios 3 pagrindinės laisvės kryptys?
3. Kaip paaiškintumėte unijinės Lietuvos laisvę? Kas ir kodėl jos troško?
4. Kaip paaiškintumėte autonominės Lietuvos laisvę? Kas ir kodėl jos troško? Kas ir kodėl jai nepitarė?
5. Kaip paaiškintumėte Nepriklausomos Lietuvos laisvę? Kas ir kodėl jos troško? Kas jai nepitarė?
6. Išskirkite pagrindinius įvykius, minimus teksto autoriaus, kurie leido atkurti Lietuvos valstybę. Kokie svarbūs žmonės (žmonių grupės) prisidėjo?

Teksto aptarimai trečią spalio savaitę.

Paskaita apie Lietuvos laisvės idėjos kaitą paskutinę spalio – pirmą lapkričio savaitę.

Daugiau informacijos: <http://sas.ateitis.lt/suoprotis>

Organizuoja: Studentų ateitininkų sąjunga

ATEITININKAI